

29 (2025) nr 1-2 (65-66), s. 71-86

DOI <https://doi.org/10.21697/snr.2025.65-66.1-2.7>

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-ND 4.0 International) license.
<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

Piotr Grzywaczewski

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Wydział Studiów nad Rodziną

ORCID 0009-0005-7835-4209

p.grzywaczewski@uksw.edu.pl

Teologia życia i wychowania w rodzinie w świetle liturgii sakramentu chrztu świętego. Perspektywa pastoralna i familologiczna

Theology of family life and education in the light of the liturgy of the sacrament of baptism. A pastoral and family-related perspective

Abstrakt: Sakrament chrztu świętego, będący „bramą” życia chrześcijańskiego i pozostałych sakramentów, celebrowany jest dziś w Kościele w dwóch formach: jako chrzest niemowląt i jako chrzest dorosłych, czemu odpowiadają dwie księgi chrzcielne: *Obrzędy chrztu dzieci* i *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*. W rytuałach sakramentu chrztu, a więc i w celebracji liturgii tego sakramentu, mocno akcentuje się prawdę, że życie ludzkie ma swoje źródło w Bogu Stwórcy. Ta perspektywa patrzenia na dar życia, zarówno w wymiarze doczesnym jak i wiecznym, jest ważnym przypomnieniem dla współczesnego człowieka. W obrzędach chrztu ukazana jest również wielowymiarowa prawda dotycząca powołania człowieka do życia w małżeństwie i rodzinie. W wyniku analizy ksiąg liturgicznych chrztu dostrzega się wysokie wymagania i ważne zadania stawiane rodzicom chrzczonego dziecka, a samym rodzicom podaje się praktyczne wskazania, przez jakie postawy mają pielegnować małżeńską miłość i istotne przymioty małżeństwa sakramentalnego. Obrzędy chrztu akcentują również podstawowe zadanie małżeństwa i rodziny chrześcijańskiej, jakim jest prokreacja. Dają ponadto szereg wskazówek w jaki sposób właściwie spełniać misję wychowania dziecka, zgodnie z głównym, zaciągniętym zobowiązaniem do wychowania go w wierze.

Słowa kluczowe: chrzest, życie, Bóg Ojciec – Źródło życia, małżeństwo, rodzina, przekazywanie życia w małżeństwie i rodzinie, wychowanie katolickie

Abstract: The sacrament of Holy Baptism, the „gateway” to Christian life and the other sacraments, is celebrated in the Church today in two forms: infant baptism and adult baptism, which are reflected in two baptismal books: „Rites of Baptism for Children” and „Rites of Christian Initiation for Adults.” The rituals of the sacrament of baptism strongly emphasize the truth that human life has its source in God the Creator. This perspective on the gift of life, both temporal and eternal, is an important reminder for modern people. The baptismal rites also present the multidimensional truth regarding a person's vocation to marriage and family life. An analysis of the liturgical books of baptism reveals the high demands and important tasks placed on the parents of a baptized child, and the parents themselves are given practical guidelines on the attitudes through which they should cultivate marital love and the essential attributes of sacramental marriage. The rites of baptism also emphasize the fundamental task of marriage and the Christian family, which is procreation. They also provide a series of guidelines on how to properly fulfill the mission of raising a child, in accordance with the primary commitment to raising him or her in the faith.

Keywords: baptism, life, God the Father – Source of life, marriage, family, transmission of life in marriage and family, Catholic upbringing

Wstęp

Słabnące życie sakramentalne, skupienie się na zewnętrznej obrzędowości, a także brak pogłębionej świadomości znaczenia sakramentów to tylko niektóre objawy duchowego kryzysu, który dotyka rodziny katolików. Niepokojącym zjawiskiem, choć wciąż jeszcze marginalnym, jest

rezygnowanie przez rodziców z udzielania sakramentu chrztu ich dzieciom na rzecz tego, aby to one same w przyszłości w sposób wolny i świadomy o tym zdecydowały. Rodzina zatem stopniowo zatracza to, co zwykle stanowiło o jej spójności i duchowej płodności, gubi tym samym doświadczenie transmisji wiary, jej przekazywania i otrzymywania. Przyczyny tego faktu są złożone, jednak ich analiza nie jest przedmiotem tego artykułu. Niniejsza konstatacja może jednak posłużyć podjęciu refleksji nad istotnymi z punktu widzenia rodzin tematami teologicznymi dotyczącymi życia oraz wychowania w rodzinie w świetle obrzędów sakramentu chrztu świętego.

Dodatkowym impulsem zachęcającym do zajęcia się tym tematem są słowa papieża Leona XIV, który 1 czerwca 2025 r., podczas spotkania z uczestnikami jubileuszu rodzin, dzieci, dziadków i osób starszych na placu św. Piotra w Rzymie, powiedział w swojej homilii: „W ostatnich dekadach otrzymaliśmy znak, który napęłnia radością, a jednocześnie skłania do zastanowienia: mam na myśli fakt, że beatyfikowano i kanonizowano małżonków, i to nie osobno, ale razem, jako pary małżeńskie. Myślę o Ludwiku i Zeli Martin, rodzicach św. Teresy od Dzieciątka Jezus; jak również o błogosławionych Alojzym i Marii Beltrame Quattrocchich, których życie rodzinne toczyło się w Rzymie w ubiegłym wieku. I nie zapominajmy o polskiej rodzinie Ulmów: rodzicach i dzieciach zjednoczonych w miłości i w męczeństwie. Powiedziałem, że jest to znak, który skłania do refleksji. Tak: Kościół wskazując ich jako przykładowych świadków małżonków, mówi nam, że dzisiejszy świat potrzebuje przymierza małżeńskiego, aby poznać i przyjąć miłość Boga oraz pokonać, dzięki jego sile jednoczącej i pojednawczej, siły, które rozbijają relacje i społeczeństwa”¹.

Przytoczony fragment papieskiej homilii zawiera podkreślenie znaczenia przykładów życia świętych małżonków oraz całej rodziny Ulmów z Markowej. Ukazuje on, jak owocne potrafi być życie oparte na postawie wierności Bogu, z którym człowiek wiąże się w momencie chrztu świętego, oraz wierności zobowiązaniom przyjętym w momencie zawierania przez małżonków przymierza sakramentalnego. Jednym z tych zobowiązań jest przyjęcie potomstwa i wychowanie go w wierze katolickiej. To zadanie wiąże się wprost z odpowiedzialnością rodziców za przekazanie dziecku wiary oraz udzielenie mu sakramentu chrztu św. Odkrywanie i przybliżanie teologicznych podstaw tego sakramentu jawi się zatem jako jedno z kluczowych zadań stających przed duszpasterzami i katechetami (katechistami), którzy mają przybliżać je rodzicom dzieci. Niniejsze opracowanie ma służyć pomocą tym, którzy w parafiach podejmują na co dzień zadanie przygotowania rodziców do chrztu ich dzieci. Podstawę podjętej refleksji stanowi analiza obrzędów i tekstów aktualnie obowiązujących w Polsce rytuałów chrztu dzieci oraz osób dorosłych. Przyjęta perspektywa badawcza zostanie uzupełniona o analizę wybranych tekstów Magisterium Kościoła, co pozwoli na poznanie szerszego spektrum nauczania na podjęty temat, zawartego w wypowiedziach papieża i oficjalnych dokumentach Kościoła².

1. Księgi liturgiczne obrzędów chrztu świętego

Reforma liturgiczna przeprowadzona po II Soborze Watykańskim zaowocowała m.in. wprowadzeniem do użytku dwóch ksiąg liturgicznych, regulujących normy i obrzędy sakramentu chrztu świętego. Pierwsza odnosi się do chrztu niemowląt, druga zaś – do chrztu dorosłych. W niniejszym

1 Leon XIV, *Homilia podczas Mszy św. z okazji jubileuszu rodzin, dzieci, dziadków i osób starszych. 1 czerwca – Plac św. Piotra*, „L'Osservatore Romano” 46 (2025) nr 6, s. 53–54.

2 Niniejszy artykuł opracowano w oparciu o fragment rozprawy doktorskiej autora zatytułowanej: *Sakrament chrztu jako signum obligativum w świetle liturgii i nauczania Kościoła po Vaticanum II*, obronionej w 2013 roku na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

artykule uwzględniamy jako źródło również tę drugą księgę liturgiczną, gdyż obrzędy i teksty w niej zawarte dobitnie wskazują na prawa i obowiązki osoby przyjmującej chrzest, ale również na jej misję i zadania realizowane także w małżeństwie i rodzinie.

W odniesieniu do chrztu dzieci, w Kościele obowiązuje dziś liturgia celebrowana według drugiego wydania typicznego rytuału: *Ordo Baptismi Parvulorum*³. Zauważmy, że zgodnie z zaleceniami artykułu 67⁴ Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* II Soboru Watykańskiego, po raz pierwszy w historii dwudziestu wieków Kościoła, po tymże Soborze podjęto się opracowania oddzielnego obrzędu chrztu dzieci. Jest on zupełnie nową kreacją, a nie wynikiem „zwykłej rewizji obrzędu dotychczasowego”⁵ i jasno uwzględnia sytuację kandydata do chrztu – czyli małego dziecka⁶. Mimo wcześniejszych ustaleń Rady do wykonywania Konstytucji o liturgii świętej, ze względu na naglące potrzeby duszpasterskie Kościoła, *Ordo Baptismi Parvulorum* stał się pierwszym opracowanym przez nią posoborowym rytuałem wśród obrzędów sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. Promulgowano go w pierwszym wydaniu typicznym 15 maja 1969 roku⁷. Ze względu na pewne zastrzeżenia Kongregacji Nauki Wiary, w dniu 29 sierpnia 1973 r., po dokonaniu niezbędnych korekt m.in. uwypuklających wyraźniej doktrynę o grzechu pierworodnym, ukazało się drugie wydanie typiczne rytuału *Ordo Baptismi Parvulorum*. 14 października 1970 r. Kongregacja Kultu Bożego zatwierdziła pierwsze tłumaczenie rytuału na język polski wraz ze stosownymi adaptacjami. Nową księgę liturgiczną promulgowano w Polsce w święto Chrztu Pańskiego 1972 roku. Następnie po ukazaniu się drugiego łacińskiego wydania typicznego, jak także nowego *Kodeksu Prawa Kanonicznego* (1983 r.)⁸, w dniu 25 marca 1987 roku promulgowano drugie, polskie wydanie *Obrzędów chrztu dzieci*. W niniejszym artykule autor bazuje na polskim tłumaczeniu i adaptacji rytuału *Obrzędy chrztu dzieci* z 2024 r. Jest to najnowsze, polskie wydanie posoborowego rytuału chrztu dzieci uwzględniające m.in. nieznaczne zmiany wprowadzone do obrzędu pierwszego sakramentu przez papieża Benedykta XVI⁹.

W odniesieniu do rytuału chrztu dorosłych należy zaznaczyć, że już w 1964 roku powołano grupę studyjną, składającą się z ekspertów w dziedzinie teologii, historii oraz misjonarzy. Przystąpiła ona do rewizji i opracowania nowych obrzędów chrztu dorosłych, bazując przede wszystkim na rytuale *Ordo baptismi adultorum* z 1962 roku, który krytycznie przepracowano według ustalonych wcześniej zasad¹⁰. Po wielu konsultacjach w ramach generalnych posiedzeń Rady do wykonywania Konstytucji o liturgii oraz między poszczególnymi dykasteriami Kurii Rzymskiej, które

3 *Ordo Baptismi Parvulorum. Editio typica altera. Rituale Romanum ex decreto Sacrosancti Aecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum*, Vaticano 2021 (dalej w artykule: OBP).

4 *Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, s. 64.

5 S. Czerwik, *Nowy obrzęd chrztu św. dzieci w świetle historii wtajemniczenia chrześcijańskiego*, w: *Nowe życie w Chrystusie. Materiały z V kursu homiletyczno-katechetycznego dla duchowieństwa odbytego w Akademii Teologii Katolickiej w dniach 2-11 września 1971 r.*, red. S.A. Porębski, Warszawa 1973, s. 42.

6 Zob. W. Bomba, *Duszpasterskie aspekty obrzędów chrztu dzieci*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 26 (1973), s. 39.

7 Więcej o historii i teologicznych dyskusjach przy pracach nad nowym rytuałem chrztu dzieci: zob. Cz. Krakowiak, *Katechumenat chrzcielny dorosłych w Kościele posoborowym*, Lublin 2003, s. 218–219.

8 Zob. S. Cichy, *Zmiany w księgach liturgicznych po wprowadzeniu nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego*, „Collectanea Theologica” 1985 z. 3, s. 64–65.

9 Zob. *Obrzędy Chrztu Dzieci. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Wydanie trzecie zmienione i powtórnie poprawione, Katowice 2024 (dalej w artykule: OCD).

10 Cały trudny proces powstawania rytuału opisuje szczegółowo szereg autorów, przytoczmy tu dla przykładu: Zob. F. Małaczyński, *Obrzędy wtajemniczenia chrześcijańskiego dorosłych*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 26 (1973), s. 8; Cz. Krakowiak, dz. cyt., s. 254–273; P. Caspani, *Rinascere dall'acqua e dallo Spirito. Battesimo e cresima Sacramento dell'iniziazione Cristiana*, Bologna 2009, s. 174.

odbywały się przed i po eksperymentalnym sprawdzeniu wypracowanego schematu obrzędów inicjacji chrześcijańskiej dorosłych (w 50 ośrodkach katechumenalnych), ostatecznie papież Paweł VI zatwierdził nowe obrzędy 30 listopada 1971. 6 stycznia 1972 roku ukazało się typiczne wydanie rytuału *Ordo initiationis christianae adultorum*¹¹. Polski przekład tej książki został przyjęty przez Konferencję Biskupów Polski dnia 12 grudnia 1985 roku. Zatwierdzenie przez Kongregację Kultu Bożego nastąpiło 7 marca 1986 roku. Rok później, 25 marca 1987 roku, kard. J. Glemp – ówczesny Prymas i Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski, stosownym dekretem polecił wprowadzić nową księgę *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych* do użytku liturgicznego we wszystkich diecezjach w Polsce¹². Aktualnie obowiązuje nieznacznie skorygowane wydanie tej książki z 2023 r.¹³ Dodajmy, że według wielu teologów i liturgistów, jest to jedna z najważniejszych ksiąg Rytuału Rzymskiego o wielkim znaczeniu pastoralnym¹⁴.

Obydwie części współczesnego rytuału sakramentu chrztu świętego, będącego „bramą życia chrześcijańskiego i sakramentalnego” jawią się jako nieocenione źródło ukrytych w nim prawd i wskazań dotyczących najistotniejszych teologicznych kwestii związanych z darem życia, przekazywaniem go, małżeństwem i rodziną, a także wychowaniem w rodzinie.

2. Bóg Ojciec źródłem życia

W kontekście chrztu podkreślenie prawdy, że Bóg jest źródłem życia człowieka oraz całego stworzenia, ma istotne, bardzo praktyczne przesłanie. Choć wydaje się to oczywiste, rodzice stający przed ołtarzem ze swoim dzieckiem nie zawsze dostrzegają tę prawdę. Świadomie czy podświadomie może w nich trwać przeświadczenie, że dziecko jest całkowicie ich, jakby to oni byli dawcami jego życia. Można też przypuszczać, że mogą się pojawić i tacy rodzice, którzy nie zastanawiają się nad tą kwestią. Dla nich życie dziecka sprowadza się wciąż do jeszcze niezgłębionych ludzkim umysłem mechanizmów biologii. Wobec tego przypisanie pochodzenia życia konkretnego dziecka istocie niematerialnej (Bogu) może wydawać się trudne do przyjęcia. W tym sensie podkreślanie prawdy o tym, że Bóg jest źródłem życia człowieka, powinno przyczyniać się do przełamania takiego myślenia. Warto wrócić do przywoływanej już homilii papieża Leona XIV: „Najmilsi, otrzymaliśmy życie, zanim jeszcze go zapragnęliśmy. Jak nauczał Papież Franciszek, *wszyscy ludzie są dziećmi, ale nikt z nas nie wybierał, czy się narodzić* (Anioł Pański, 1 stycznia 2025 r.) Nie tylko to.

11 *Ordo initiationis christianae adultorum*. Editio typica. *Rituale Romanum ex decreto Sacrosancti Aecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum*. Città del Vaticano 1972 (dalej w artykule: OICA).

12 Zob. *Dekret Prymasa Polski Józefa Kard. Glempla z dnia 25.03.1987 r.*, OCWD, s. 5. Księga *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych* weszła ostatecznie do praktyki pastoralnej Kościoła w Polsce po stosownej instrukcji Episkopatu Polski w dniu 14 maja 1989. Zob. *Instrukcja dla duchowieństwa w związku z wprowadzeniem Obrzędów chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*. Jasna Góra 9.05.1989 r., w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1998*, red. Cz. Krakowiak, L. Adamowicz, Lublin 1999, s. 26–30.

13 *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Wydanie pierwsze poprawione, Katowice 2023 (dalej w artykule OCWD).

14 Zob. F. Blachnicki, *Ordo initiationis christianae adultorum*, „Collectanea Theologica” 1 (1973), s. 51; H. Sobeczko, *Odnowa duszpasterstwa sakramentalnego w oparciu o Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*, w: Sobeczko H., *Servitium liturgiae. Wybór artykułów*, red. E. Mateja, R. Pierskała, M. Worbs, Opole 2004, s. 503 i 505–506. H. Sobeczko pisze wręcz: „Spośród wielu ksiąg posoborowej liturgii najbardziej oryginalną i najlepiej inspirującą współczesnego duszpasterza jest [...] księga liturgiczna OCWD”. Tamże, s. 503–504. Zaznacza także, że „wielu komentatorów uważa to dzieło za najlepszy i najbardziej dojrzały owoc posoborowej odnowy liturgicznej”. Tamże, s. 505.

Zaraz po urodzeniu potrzebowaliśmy innych, aby żyć. Sami nie dalibyśmy rady: to ktoś inny nas ocalił, troszcząc się o nas, o nasze ciało i ducha. Wszyscy żyjemy zatem dzięki relacji, czyli wolnej i wyzwalającej więzi międzyludzkiej i wzajemnej trosce”¹⁵.

Istnieje zatem potrzeba, aby tę prawdę w sposób wyraźny i jednoznaczny przedstawiać uczestnikom liturgii chrzcielnej. W celu przypomnienia człowiekowi jego pochodzenia i tożsamości obrzędy sakramentu chrztu wielokrotnie kierują uwagę ich uczestników na źródło podstawowego daru, jakim jest życie, i upatrują je w Stwórcy¹⁶. W liturgii tego sakramentu Bóg Ojciec nazywany jest wprost „dawcą życia doczesnego i wiecznego (*vitam terrenam largitur et caelestem*)”¹⁷, który „przez narodzenie się dzieci, na nowo ukazuje swoją moc stwórczą”¹⁸, jest po prostu „Ojcem ludzi (*Pater hominibus*)”¹⁹.

W przypadku chrztu dzieci, w księdze obrzędu znajduje się wiele przypomnień, że potomstwo jest „darem Boga”, który rodzice powinni z radością przyjąć i za niego dziękować²⁰. Pareneza chrzcielna na różne sposoby uświadamia uczestnikom celebracji, że są stworzeniami, są owocem stwórczego aktu Boga, motywowanego miłością. Bóg jako „źródło wszelkiego życia i miłości”²¹ jest także nazywany źródłem wszelkiego ojcostwa i „wzorem ojca (*omnis paternitatis princeps et exemplar*)”²². „Radości i troski rodziców” są jedynie odbłaskiem Jego „ojcowskiej miłości”²³. Jako „Wszchemogący, Stworzyciel nieba i ziemi”²⁴, który stworzył „cały świat w dobroci”²⁵, „strzeże [On] naszego życia (*custodiat vitam*)”²⁶, nie zostawiając swojego stworzenia samemu sobie²⁷. Oczywiście w kontekście chrztu i jego podstawowej materii jaką jest woda, ta troska Boga o swoje dzieło będzie podkreślona także w jej kontekście. Ona przecież, jako stworzona przez Boga, podtrzymuje życie, także ludzkie (*Pater, qui aquam ad [...] vivificandum creasti*)²⁸.

Czynna miłość Ojca jest objawiona ludziom przede wszystkim w darze nowego i wiecznego życia, polegającego na komunii z Nim²⁹. Bóg najpierw pozwala się poznać człowiekowi jako Stwórca świata – „Bóg prawdziwy”, „który nam udziela ducha i życia”³⁰. Jest nazwany w obrzędach chrzcielnych „Stworzycielem świata i ludzi, który podtrzymuje w istnieniu wszystkie istoty żyjące (*Deus, qui mundum nos que homines condidit et in quo moventur viventia*), oświeca nasze umysły, byśmy Go poznali i czcili”³¹, przemawia do ludzi, zapraszając do wspólnoty ze sobą³². Dalej, „usta-

15 Leon XIV, *Homilia podczas Mszy św. z okazji jubileuszu...*, dz. cyt., s. 53.

16 Zob. J. Hadalski, *Osobotwórczy charakter chrztu. Studium teologiczno-liturgiczne*, Kraków 2006, s. 35–40.

17 OCD 70 A, B, C.

18 Tamże, 161.

19 OCWD 288, OICA 288.

20 Por. OCD 36. 70 A, B, C.

21 Tamże, 161.

22 Tamże, 70 C, OBP 248.

23 OCD 161.

24 Tamże, 58; por. OCWD 95 A i B; 117.

25 OCWD 177.

26 Tamże, 70 D; OBP 249.

27 Zob. Bóg, *Ojciec Miłosierdzia. Oficjalny dokument Papieskiego Komitetu Obchodów Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, Katowice 1998, s. 35–36.

28 Por. OCD 54 B; 161; OCWD 389.1; OBP 223.

29 Zob. OCWD 114; por. Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae*, Rzym 1995, nr 1.

30 OCWD 382.

31 Tamże, 370; OICA 370; por. OCWD 76.

32 Rytuał chrztu dorosłych podkreśla już we wstępie, że w czasie katechumenatu kandydaci do chrztu „otrzymują duchową pomoc [...] dzięki działaniu Boga” (OCWD 1) i „wieloraką łaskę Bożą” (OCWD 5). Dalej w procesie inicjacji przypomina się, że to „Bóg wezwał katechumenów do siebie i otacza ich opieką”. OCWD 117.

nowił przez Chrystusa sakrament duchowego odrodzenia (*spiritualem regenerationem*)³³, będący „narodzeniem, które pochodzi z nieba”³⁴, czy „sakramentem Bożego życia (w odniesieniu do trzech sakramentów inicjacji – *divinae vitae sacramenta*)”³⁵. Przez chrzest, jak przez bramę, upadły człowiek obdarzony darem życia naturalnego, wchodzi we wspólnotę z całą Trójcą Świętą³⁶. Bóg jest więc także „Ojcem życia wiecznego (*Pater vitae aeternae*), Bogiem żywych, nie umarłych”³⁷, który odnawia swoje stworzenia w chrzcielnym źródle³⁸.

Wszystkie powyższe stwierdzenia obrzędów służą uświadamianiu właściwej perspektywy patrzenia na dar życia i różne jego wymiary. Pokazują jednocześnie, że to Bóg jest hojnym i miłującym Ojcem, Stwórcą i źródłem życia, który wzywa do odpowiedzi godnej Dawcy i Jego daru. Tą odpowiedzią jest m.in. postawa szacunku i troski o dar życia oraz godność osoby ludzkiej³⁹. Ponadto ochrzczeni, jako „nowe stworzenia” noszące w sobie odrestaurowany obraz Boży, powinni włączyć się w stwórcze ojcostwo Boga przez osadzoną w życiu małżeńskim i rodzinnym prokreację.

3. Małżeństwo i rodzina powołaniem człowieka

Teologiczne podstawy powołania człowieka do życia w małżeństwie i rodzinie są szeroko omawiane w wielu dokumentach Magisterium Kościoła⁴⁰. W biblijnym opisie stworzenia ukazuje się Boży zamiysł powołania człowieka (mężczyzny i kobiety) do komunii małżeńskiej: „Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył: stworzył mężczyznę i niewiastę” (Rdz 1, 27). Zachowując więc równą godność osoby oraz będąc obrazem Boga, mężczyzna i kobieta różnią się jednocześnie między sobą w psychofizjologicznej strukturze. Jak zauważa w swoim nauczaniu św. Jan Paweł II: „jeśli jest to znamię różności, to zarazem też i komplementarności. [...] Znajduje w niej swoją podstawę małżeństwo, które zostało ustanowione przez Stwórcę «od początku»: «Dlatego to mężczyzna opuszcza ojca swego i matkę swoją i łączy się ze swą żoną tak ściśle, że stają się jednym ciałem» [Rdz 2, 24]”⁴¹.

33 OCWD 122; OICA 122.

34 OCWD, *Wprowadzenie – Wtajemniczenie Chrześcijańskie*, nr 5 (dalej – Ich).

35 OCWD 147; OICA 147.

36 Już samo Ich nazywa chrzest bramą do życia Bożego i królestwa Bożego (*vitalis et regniianua*). OCWD, Ich, nr 3. Jest więc ten sakrament swoistym „narzędziem Kościoła”, „przez który uczniowie Jezusa udzielają życia Trójcy Świętej wszystkim wierzącym”. *Bóg, Ojciec Miłosierdzia...*, dz. cyt., s. 23.

37 OCWD 178, OICA 178, por. OCD 208, 244, OCWD 43.

38 Por. OCWD 38.

39 Zob. J. Nagórny, *Sakramenty w życiu moralnym chrześcijanina*, Lublin 2011, s. 22–24.

40 Por. KKK 1601–1658; 2201–2233. Św. Jan Paweł II omawianiu różnych aspektów małżeństwa i rodziny poświęcił m.in. adhortację apostolską *Familiaris consortio* oraz wygłaszany w latach 1979–1984 cykl katechez w ramach papieskich audiencji generalnych. Zob. Jan Paweł II, Adhortacja *Familiaris consortio*, Rzym 1981, nr 12–14 (dalej w artykule: FC); Zob. Tenże, *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Teologia małżeństwa*, Kraków 1999; Por. Franciszek Adhortacja *Amoris laetitia*, Rzym 2016, nr 67–75 (dalej w artykule: AL).

41 Jan Paweł II, *Człowiek – obraz Boży jako podmiot poznania i wolności*, w: Jan Paweł II, *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Bóg Ojciec*, Kraków–Ząbki 1999, s. 154. Rozpoczynając swoje katechezy o małżeństwie papież odwołał się do Jezusowego sporu z faryzeuszami o kwestię nierozzerwalności małżeństwa (oddalenia żony), i słów Chrystusa „[...] lecz od początku tak nie było [...]” (por. Mt 19, 3–8; Mk 10, 2–12). Zainspirowany Jezusowym odesłaniem do „początku”, właśnie w biblijnych początkach stworzenia szuka wyjaśnienia tajemnicy małżeństwa i wszystkich kwestii z nim związanych. Zob. Jan Paweł II, *W rozmowie z Chrystusem o podstawach rodziny*, w: Jan Paweł II, *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Teologia małżeństwa*, Kraków–Ząbki 1999, s. 7–9 (dalej w artykule: KTM).

Równie wyraźnie na kartach Księgi Rodzaju zostało wyrażone powołanie człowieka do rodzicielstwa: „Po czym Bóg im błogosławił, mówiąc do nich: «Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną...» (Rdz 2, 28). Bóg dał tym samym człowiekowi udział w tajemnicy przekazywania życia. Rodzicielstwo jest zatem darem Boga, a jednocześnie zadaniem (powołaniem) człowieka. Prawda o małżeńskim powołaniu człowieka, a więc o tworzeniu przez mężczyznę i kobietę wspólnoty całego życia, skierowanej ze swej natury na dobro małżonków oraz zrodzenie i wychowanie potomstwa, została podniesiona przez Chrystusa do rangi sakramentu⁴². Oznacza to, że wspólnota małżonków została ukonstytuowana na fundamencie Boga. Trwanie w tej wspólnocie i wzajemna służba miłości jest drogą codziennego uświęcania małżonków. Ostatecznym celem życia małżeńskiego jest świętość.

W *Obrzędach chrztu dzieci* znajduje się wiele odniesień do powołania małżeńskiego i rodzicielskiego. Przede wszystkim w rytuale chrztu podkreślona została rola i zadania rodziców dziecka⁴³. Autorzy dokumentu stawiają im wysokie wymagania. Wzywają ich do autentycznego życia pełnią prawdy i łaski zawartych w sakramentalnym węźle małżeńskim⁴⁴, który ich połączył. To oni przynoszą i przedstawiają swoje dziecko Kościołowi, który udzieli mu sakramentu odrodzenia⁴⁵. W samej celebracji pełnią ważne zadania i czynności (*ministerium officiumque*)⁴⁶: słuchają pouczeń celebransów, modlą się ze zgromadzeniem liturgicznym, proszą publicznie o chrzest dla dziecka, kreślą znak krzyża na jego czole, wyrzekają się szatana i wyznają wiarę, niosą dziecko do chrzcielnicy, podtrzymują je w momencie chrztu, trzymają zapaloną świecę i przyjmują specjalne błogosławieństwo dla matek i ojców⁴⁷. Zwraca się przez ten fakt uwagę, że decyzja małżonków na chrzest dziecka – owoc ich miłości – musi wyrosnąć z ich właściwie i w pełni podjętego i realizowanego powołania małżeńskiego⁴⁸. Będą oni przecież odpowiedzialni za wzrost życia duchowego i wiary swojego dziecka. Stąd już w przygotowaniu do małżeństwa musi być obecny temat chrztu dziecka i jego konsekwencji⁴⁹, aby przez przykładowe życie małżeńskie, otwarte na łaskę Bożą, w pielęgnowanej jego jedności, wierności i nierozzerwalności, stworzyć dobre środowisko wzrostu dla dziecka nazywane Kościołem domowym⁵⁰.

Podstawowym środkiem realizacji powołania chrzcielnego, a tym samym także małżeńskiego i rodzinnego, jest miłość małżonków zakorzeniona w Bożej miłości⁵¹. Ponieważ pierwotna stwórcza *communio personarum* mężczyzny i kobiety została naruszona przez grzech (z jego

42 We Wprowadzeniu do rytuału małżeńskiego czytamy: „Przez chrzest, który jest sakramentem wiary, mężczyzna i kobieta raz na zawsze zostają włączeni w przymierze Chrystusa z Kościołem, tak, że ich małżeńska wspólnota zostaje wchłonięta przez miłość Chrystusa i obdarzona mocą Jego ofiary [por. FC 13]. Z tej nowej godności wynika, że ważne małżeństwo ochrzczonych jest zawsze sakramentem”. *Obrzędy sakramentu małżeństwa. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Wydanie trzecie według drugiego wydania wzorcowego, Katowice 2021, nr 7 (dalej w artykule: OM); por. *Kodeks Prawa Kanonicznego*, Poznań 2022 kan. 1055 § 1.

43 Por. OCD 5.

44 Por. KKK 1639–1640.

45 Por. OCD 33.

46 Por. OBP 5.

47 Por. OCD 5; 37; 39; 41; 42; 43; 56–58; 60; 65; 68; 69; 70.

48 Por. KKK 1653.

49 Por. OCD 6.

50 Por. KKK 1607; 1608; 1644–1648; 1655–1657; 2204; FC 21; AL 81–85; 287–290. Więcej o podstawach teologicznych rodziny jako Kościoła domowego: zob. W. Nowak, *Zarys liturgii Kościoła domowego*, Olsztyn 2000, s. 18–23. Autor stwierdza między innymi, że „Kościół domowy jest Kościołem prawdziwym. Stanowią go głównie: stwórczy dar osoby w rodzinie, komunია osób w aspekcie horyzontalnym oraz komunია trynitarna. Podstawą i ośrodkiem komunii eklezjalnej, do której każdy zostaje włączony przez wiarę i chrzest, jest Eucharystia”. Tamże, s. 19.

51 Rytuał sakramentu małżeństwa stwierdza w tym względzie: „[...] Małżonkowie chrześcijańscy, równi godnością, starają się podtrzymywać i umacniać swoje małżeństwo przez wzajemne oddanie i niepodzielną miłość, która

konsekwencjami w postaci wzajemnych oskarżeń, pokusy panowania i pożądlivosti, bólu rodzenia i trudu pracy)⁵², potrzeba tym bardziej akcentowania u nich postaw, na które zwraca uwagę słowo Boże zawarte w obrzędach chrztu. Te postawy to: pokora i cichość, cierpliwość, znoszenie siebie nawzajem w miłości, usiłowanie zachowania jedności dzięki postawie pokoju i przebaczenia, trwanie i szukanie ucieczki w Bogu i Jego miłości⁵³. Kościół mając świadomość trudu życia małżeńskiego i pokus mu towarzyszących, zwraca się do Boga w modlitwie, aby rodziny chrzczonych dzieci „zachował na zawsze w [Jego] miłości – *ut eorum familias semper in tua dilectione custodire digneris*”⁵⁴.

Prawda o małżeństwie i rodzinie oraz o pięknie i trudzie podstawowego zadania małżonków – macierzyństwa i ojcostwa – ukazana jest szczególnie w obrzędzie błogosławieństwa kończącego obrzęd chrztu dzieci⁵⁵. Jest ono „wyrazem wstawiennictwa Kościoła przed Bogiem o pomoc potrzebną im [małżonkom] do wypełnienia powołania”⁵⁶. Należy tu zasygnalizować cztery rzeczywistości, o które jako dary Boga, prosi Kościół dla małżonków. Powtarzają się one w różnych wersjach błogosławieństw, a są nimi: wdzięczność⁵⁷, pokój⁵⁸, miłość⁵⁹ i łaska⁶⁰. Te Boże dary, wła-

wypływa z Boskiego źródła miłości, aby łącząc czynniki boskie i ludzkie, wśród pomyślności i przeciwności trwali w wierności ciałem i duchem, dalecy od wszelkiego cudzołóstwa i rozvodu”. OM 9.

52 W *Obrzędach małżeństwa* O „naruszonej” przez grzech pierworodny, ale trwałej wspólnoty małżeńskiej czytamy: „Ścisła wspólnota życia i miłości, przez którą małżonkowie «już nie są dwoje, lecz jedno ciało» [Mt 19,6], została ustanowiona przez Boga Stwórcę, unormowana własnymi prawami i otrzymała tak wielkie błogosławieństwo, że nie zniweczył go grzech pierworodny. Dlatego ten związek nie jest uzależniony od ludzkiego sądu, lecz od Twórcy małżeństwa, który obdarzył je szczególnymi dobrami i celami”. OM 4; zob. KKK 1607–1608.

53 Por. OCD 214; 216; 220, 226, 231. Zob. K. Romaniuk, *Komentarze do czytań biblijnych w obrzędach sakramentów świętych*, Katowice 2005, s. 17–18; 19–20; 26–27.

54 Por. OCD 47 A.5.

55 Por. OCD 70.

56 R. Pierskała, *Błogosławieństwo matki*, „Roczniki Teologiczne” 8 (1998), s. 315.

57 O wdzięczności formuła błogosławieństwa mówi najpierw w kontekście samych matek dzieci, które „jak teraz dziękują Bogu za otrzymane potomstwo, niech zawsze trwają w dziękczynieniu ze swoimi dziećmi, w Chrystusie Jezusie”. OCD 70 A; zob. OCD 70 C. W drugiej wersji błogosławieństwa, o wdzięczności mówi się już w kontekście obojga rodziców, którzy „tak jak teraz dziękują Mu za otrzymane potomstwo, niech zawsze trwają w dziękczynieniu ze swoimi dziećmi”. OCD 70 B. O postawie wdzięczności ochrzczonego autor pisał już przedstawiając zobowiązanie do życia nadzieją nieba. W życiu małżeńskim ta postawa powiązana z pokorą, świadomością ciągłego obdarowania ze strony Boga i ludzi oraz pamięcią o Bożych „dziełach i przykazaniach” (por. OCWD 374.5), wydaje się wielkim ułatwieniem i pomocą. Zob. Nagórny, *Sakramenty w życiu moralnym chrześcijanina...*, dz. cyt., s. 26. O wdzięczności dzieci wobec rodziców wyrażonej w szacunku do nich i posłuszeństwie: zob. KKK 2215–2217.

58 O darze pokoju wspomina się we wszystkich wersjach błogosławieństwa, w jego końcowej formule upraszającej tego daru dla wszystkich uczestniczących w liturgii chrztu. Zob. OCD 70 A–D. Zaznaczmy, że w jednej z wersji błogosławieństwa, dar „obfitego pokoju” łączy się z prośbą o strzeżenie od złego. Zob. OCD 70 C. *Katechizm Kościoła Katolickiego* zaznacza, że skutkiem braku pokoju serca jest gniew, nienawiść i pragnienie odwetu, a przecież „poszanowanie i rozwój życia ludzkiego domagają się pokoju”. KKK 2304; zob. KKK 2302–2303.

59 O miłości wspomina się w trzeciej wersji błogosławieństwa, w kontekście samej matki dziecka i wszystkich uczestników celebracji. Podkreśla się, że to „Bóg, dawca [...] miłości, [...] skłania serce każdej matki ku jej dziecku” oraz, że to On jest tym, „który miłuje wszystkich ludzi”. OCD 70 C. Warto tu dodać, że miłość, zaszczerpioną w sercu przez Ducha Świętego papież Jan Paweł II widzi za encykliką *Humanae vitae* Pawła VI, jako podstawową i zasadniczą „moc”, duchowo twórczą „moc”, która „pozwala budować całe życie i współżycie małżonków wedle owej «prawdy znaku», poprzez którą konstituuje się małżeństwo w swej sakramentalnej godności”. Jan Paweł II, *Moce, które umożliwiają chrześcijańskie świadectwo życia*, KTM, s. 416–417; zob. Tenże, *Moc miłości zaszczerpią w człowieku pożądlivosti*, KTM, s. 417–419.

60 O darze zawsze „towarzyszącej łaski” wspomina się w trzeciej wersji błogosławieństwa w formule zwróconej do ojców dzieci. Ma ona wzmocnić przykład postępowania ojców, prowadzący dzieci do dojrzałego życia chrześcijańskiego. Zob. OCD 70 C. Także w ostatniej formule błogosławieństwa szafarz chrztu poleca wszystkich

ściwie przyjęte i przeżywane na małżeńskiej i rodzinnej drodze powołania, będą gwarantem radości i spełnienia w życiu doczesnym dla ludzi złączonych przymierzem małżeńskim. Będą także wsparciem we wspólnym dojściu „do obiecanego szczęścia wiecznego”⁶¹.

W obrzędach wtajemniczenia chrześcijańskiego osób dorosłych również można odnaleźć różne aspekty prawdy o powołaniu do życia w małżeństwie i rodzinie. Już samo wskazanie dotyczące prawa katechumenów do zawarcia związku małżeńskiego według „odpowiedniego obrzędu” liturgicznego⁶² jest z jednej strony świadectwem miłości i troski Kościoła, który chce udzielić jak najwcześniej łask związanych z błogosławieństwem wspólnoty dwojga ludzi, a z drugiej strony jest zobowiązaniem, aby podjąć w przyszłości, po chrzcie wszystkie wymagania i konsekwencje małżeństwa. Można odczytać w tym wskazaniu ukrytą prawdę, że ludzka miłość mężczyzny i kobiety, którzy chcą pójść za Jezusem i przyjąć chrzest, powinna być uświęcona przez Boga, a tym samym powinna dorastać do swego ideału wizji małżeństwa, o którym poucza Kościół. Czytamy przecież dalej w rytuale, że katechumeni, przechodzą od człowieka starego do nowego – doskonałego w Chrystusie, a „to przejście pociągające za sobą stopniową zmianę myśli i obyczajów powinno się uwidaczniać w swych społecznych skutkach (*socialibus consecretarii*)”⁶³. Te społeczne skutki dotyczą w pierwszej kolejności najmniejszej społecznej komórki jaką jest małżeństwo i rodzina⁶⁴.

W innych miejscach, szczególnie w modlitwach rytuału chrztu dorosłych, można dostrzec sygnalizowanie istotnych przymiotów i cech małżeństwa katolickiego. W skróconym obrzędzie wtajemniczenia dorosłych w niebezpieczeństwie lub w chwili śmierci, kiedy mówi się o kandydacie do chrztu znajdującym się w tej sytuacji, stwierdza się, że jego ewentualna poligamia, jest przeszkodą „natury moralnej” do udzielenia sakramentu odrodzenia⁶⁵. Akcentuje się w ten sposób pozytywną wizję monogamicznego małżeństwa chrześcijańskiego, szanującego równą godność kobiety i mężczyzny, co wyraża się we wzajemnej i pełnej miłości, „która jest jedyna i wyłączna”⁶⁶.

Analizując wybrane rytualne modlitwy czasu katechumenatu, szczególnie egzorcyzmy i błogosławieństwa, można dostrzec obecność istotnych cech miłości małżeńskiej i zasad wspólnego, rodzinnego życia. Kościół prosi dla kandydatów do chrztu o „ ducha wiary i pobożności, cierpliwości

uczestników celebracji „miłosierdziu i łaskowości Boga, Ojca wszechmogącego (*„miserationibus et gratiae Dei Patris omnipotentis”*)”. OCD 70 D; OBP 249. Dodajmy, że także we *Wprowadzeniu pastoralnym do rytuału*, wyjaśniając sens i potrzebę błogosławieństwa, wyszczególniając błogosławieństwo matki i ojca, podaje się jego uzasadnienie: „aby na wszystkich obficie spłynęła łaska Boża (*„ut in omnes gratia Dei redundet”*)”. OCD 19.

61 OCD 70.

62 Por. OCWD 18; zob. OM 122–150. Warty uwagi jest, że w trzecim rozdziale rytuału *Obrzędy sakramentu małżeństwa*, zatytułowanym *Obrzęd zawarcia małżeństwa* między osobą należącą do Kościoła katolickiego i nie chrześcijaninem lub katechumenem, które stosuje się także dla dwojga katechumenów (por. OM 122), w żadnym z tekstów liturgicznych nie mamy mowy o sakramencie małżeństwa, a jedynie o małżeństwie, związku małżeńskim, czy zaślubinach.

63 OCWD 19.

64 Por. KKK 2207.

65 Por. OCWD 279.

66 KKK 1645; por. KKK 2387; por. FC 19; por. AL 123. Św. Jan Paweł II określając małżeństwo „komunią miłości” stwierdza, że „takiej komunii zaprzecza radykalnie poligamia; przekreśla ona bowiem wprost zamysł Boży, który został objawiony nam na początku [...]”. FC 19.

i nadziei, opanowania i czystości⁶⁷, miłości i pokoju⁶⁸, o nieuleganie „pożądliwościom ciała”⁶⁹, „aby wyrzekając się miłości własnej troszczyli się więcej o innych niż o siebie”⁷⁰, i w końcu o obdarowanie „katechumenów roztropnością i doskonałością, niezachwianą wiarą i głębokim poznaniem prawdy, aby codziennie wzrastali w cnocie”⁷¹. Te wszystkie rzeczywistości są niezbędnymi przymiotami osób pragnących realizować w pełni ideał chrześcijańskiego powołania małżeńskiego.

Mając świadomość wagi rodzinnego środowiska dla rozwoju osobowościowego człowieka i jego wiary, Kościół troszczy się także w swojej modlitwie o rodziny katechumenów. Prosi podczas obrzędów, aby Bóg Ojciec „łaskawie strzegł i błogosławił ich rodziny”⁷² oraz „aby ich rodziny w Chrystusie złożyły swoje nadzieje i w Nim odnalazły pokój i świętość”⁷³. Wspólnota modli się także wprost, „aby ich [katechumenów] rodziny nie stwarzały im żadnych przeszkód, ale raczej wspomagały w pójściu za tchnieniem Ducha Świętego”⁷⁴. Księga liturgiczna zachęca także samych wiernych, aby „wprowadzać kandydatów do swoich rodzin i dopuszczać do rozmów prywatnych”⁷⁵. Zakładając, że chrześcijańskie rodziny w sposób godny oraz w klimacie autentycznej miłości realizują swoje powołanie, ich przykład stanie się dla katechumena wzorcem więzi z Bogiem i będzie dla niego naturalnym wezwaniem do naśladowania ideału życia małżeńskiego i rodzinnego.

Obecność tylu punktów odnoszących się do małżeństwa i rodziny w obrzędach inicjacji chrześcijańskiej ukazuje ich uczestnikom uprzywilejowane miejsce wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej⁷⁶ w życiu ochrzczonych oraz wzywa do odpowiedzialności za tę wspólnotę. Obrzędy chrzcielne stawiają wysokie wymagania duchowe i moralne małżonkom katolickim, podkreślają ich odpowiedzialność i konieczność świadectwa wobec dziecka. Liturgia chrztu ukazuje jak na co dzień realizować miłość, która jest drogą małżeńskiego życia, oraz podkreśla istotne cechy i przymioty chrześcijańskiego małżeństwa.

4. Przekazywanie życia i wychowanie dzieci

Św. Jan Paweł II, nazywany „Papieżem rodzin”, przypomina, że jednym z podstawowych zadań małżeństwa i chrześcijańskiej rodziny „jest służba życiu, urzeczywistnianie w ciągu dziejów pierwotnego błogosławieństwa Stwórcy: przekazywania – poprzez rodzenie – obrazu Bożego

67 O czystości, jako „czystości serca” (OCWD 374.2) i przeciwieństwie nieczystości, rozwiązłości, pożądliwości i zmysłowości (por. OCWD 115; 116) św. Jan Paweł II syntetycznie nauczał podczas środowowych audiencji ogólnych poświęconych teologii małżeństwa. Zob. Jan Paweł II, *Czystość jest wymaganiem miłości*, KTM, s. 169–173; Tenże, *Sens pojęć «czystość» i «nieczystość»*, KTM, s. 173–176. Należy tu wspomnieć, że w polskim wydaniu obrzędu chrztu dzieci, we wprowadzeniu do fragmentu Ewangelii o miłości Jezusa do dzieci (por. Mk 10, 13–16), stwierdza się, Jezus „wszystkich wzywa, aby naśladowali dzieci w czystości serca”. OCD 219.

68 OCWD 114.

69 Tamże, 373.2.

70 Tamże, 375.

71 Tamże, 124; por. Tamże, 374.2; zob. AL 91–119.

72 OCWD 375.

73 Tamże, 163.

74 Tamże, 148.

75 Tamże, 41.1.

76 Por. KKK 2206.

z człowieka na człowieka”⁷⁷. Dar życia ludzkiego, powołanego do istnienia przez stwórczy akt Boga, jest przedłużany przez płodną miłość mężczyzny i kobiety na drodze prokreacji⁷⁸, ale później także w wychowawczym trudzie rodziców formujących człowieczeństwo i wiarę swojego dziecka⁷⁹.

Obrzędy chrztu dzieci i dorosłych w wielu punktach ukazują zobowiązanie do życia w sakramentalnym małżeństwie i do tworzenia rodziny. Akcentują jednocześnie podstawowe zadanie tych instytucji – uczestnictwo „w stwórczej mocy i w ojcostwie Boga”⁸⁰ przez zrodzenie potomstwa. Analizując rytuał chrztu dzieci można zauważyć, że oprócz wspominania o darze i źródle życia (Bogu) w modlitwach samego obrzędu, zadanie prokreacyjne rodziców jest najwyraźniej podkreślone na początku celebracji sakramentu (w sugestiach do słowa powitania) i na końcu obrzędu chrztu (w słowach błogosławieństwa).

We wskazaniu dla szafarza sakramentu odrodzenia, dotyczącym treści powitania, ukierunkowanym szczególnie na rodziców i chrzestnych, sugeruje się mu, aby wspomniał „o radości, z jaką przyjęli dzieci (*receperunt infantes*): [bo] są one darem Boga (*donum Dei*), który jest źródłem wszelkiego życia i który teraz chce obdarzyć te dzieci swoim życiem łaski”⁸¹. Z kolei w błogosławieństwie wieńczącym obrzęd, już samą konstrukcją trójelementowej formuły błogosławieństwa podkreśla się rolę matki i ojca dziecka. Dwa pierwsze wezwania dotyczą matki i ojca dziecka, trzeci element błogosławieństwa obejmuje wszystkich pozostałych uczestników celebracji. Błogosławieństwo dla matki i ojca przypomina, że rodzice „dziękują Mu [Bogu] za otrzymane (*accepta*)”⁸² potomstwo⁸³. Użyte wyrażenia przypominają rodzicom, że nie są oni właścicielem czy ostatecz-

77 FC 28. Św. Jan Paweł II opisuje szerzej ten w fakt w słowach: „Bóg, stwarzając mężczyznę i kobietę na obraz swój i podobieństwo, wieńczy i doprowadza do doskonałości dzieło swych rąk – powołuje ich do szczególnego uczestnictwa w swej miłości, a zarazem w swojej mocy Stwórcy i Ojca poprzez ich wolną i odpowiedzialną współpracę w przekazywaniu życia ludzkiego”. FC 28. W nowy sposób ujmuje tę rzeczywistość papież Franciszek. Zob. AL 80–85.

78 Magisterium Kościoła poświęca temu tematowi i związanym z nim zagadnieniom moralnym bardzo wiele uwagi. Przywołajmy tu jedynie syntetyczne stwierdzenia: „Życie ludzkie nie pochodzi jedynie od rodziców ani natury, lecz od Boga, gdyż Bóg i człowiek współpracują ze sobą w rodzeniu człowieka. Każdego człowieka. Bóg w momencie zapłodnienia stwarza duszę i daje ją materii, sprawiając, że ta od pierwszej chwili istnienia jest ciałem ludzkim. To dlatego mówimy o «prokreacji»: Bóg Stwórca oraz człowiek, w pełnym misterium współdziałaniu, są bowiem – na krańcowo różnych płaszczyznach – współpracownikami przy powstawaniu każdego nowego człowieka. Mężczyzna i kobieta, można powiedzieć, otrzymali od Boga pełnomocnictwo, by – na poziomie dostępnym stworzeniu – uczestniczyć w stwórczej mocy samego Boga”. Papieska Rada ds. Rodziny, *Rodzina a ludzka prokreacja*, Watykan 2006, nr 5, s. 315–316. I dalej dokument stwierdza: „Prokreacja ludzka jest równocześnie podobna i głęboko inna od prokreacji jakichkolwiek innych istot żyjących. Prokreacja ludzka implikuje bowiem trzy elementy [...]: cielesność, różnica płci, współpraca z Bogiem”. Tamże, nr 11, s. 328. O ostatnim elemencie wspomnianej triady pisze się: „Rodzice przekazują każdemu dziecku dziedzictwo genomu ludzkiego. Nie mogą mu jednak dać duszy. Jeżeli ta jest obecna w każdym człowieku, to może pochodzić tylko od Boga Stwórcy. Dusza wpływa na cielesność i sprawia, że całe ciało staje się człowiekiem. [...] Przy poczęciu każdego człowieka powtarza się w pewien sposób to *Faciamus hominem* (Rdz 1, 26), które Bóg wyrzekł przy stworzeniu pierwszego człowieka”. Tamże, nr 14, s. 331.

79 Por. Tamże, nr 18 i 19, s. 338–342. W nauczaniu Kościoła ten długi proces wychowawczy, w którym Bóg i człowiek kontynuują swoje dzieło określa się mianem integralnej prokreacji ludzkiej.

80 KKK 2367.

81 OCD 36.

82 OBP 247. W dwóch wersjach błogosławieństwa w łacińskiej edycji rytuału (por. OBP 70; 247) użyte jest w tekście trójczłonowej formuły słowo *accepta* pochodzące od *accipio* – co oznacza: przyjąć, wziąć, odebrać, podjąć, otrzymać, dostać. Por. *Słownik łacińsko-polski*, red. K. Kumaniecki, Warszawa 2001, s. 5–6. Natomiast w trzeciej wersji błogosławieństwa występuje słowo *suscepta* („*quae pro suscepta prole gratias agunt*” – OBP 248), pochodzące od *suscipio* – oznaczającego: mieć (dziecko – od kogoś), uznać dziecko za swoje, przyjąć, przyjąć do siebie, podjąć na siebie, urodzić się. Tamże, s. 417–418.

83 OCD 70 B.

nym źródłem życia dziecka⁸⁴, ale „współuczestniczą” przez swoją miłość w przekazywaniu daru życia, ostatecznie pokornie go przyjmując, od jego pierwszego autora – Boga Stwórcy⁸⁵. W czasie samej celebracji wszystkie zadania i czynności rodziców będą podkreślać wspomniane „współuczestnictwo” rodziców, tym razem także w przekazywaniu życia nadprzyrodzonego, stwarzaniu przez Boga „nowego człowieka”⁸⁶. Dla przykładu można przywołać tu analizowane wcześniej: przyniesienie dziecka do chrztu, nadanie mu imienia⁸⁷, czy w końcu trzymanie dziecka w momencie chrztu. Bez takiej pomocy rodziców, dziecko nie narodziłoby się na nowo w chrzcie.

Analizując obrzędy chrztu dorosłych należy także zatrzymać się nad istotnym aspektem życia małżeńskiego, integralnie powiązaniem w misję przekazywaniem życia, jakim jest akt małżeński. Rzeczywistością podkreślającą znaczenie jednoczące i prokreacyjne aktu małżeńskiego jest czystość, zgodna ze stanem życia małżeńskiego⁸⁸. Kościół modli się za dorosłych katechumenów m.in.: „niech zachowają czystość serca (*serventur mundi corde*)⁸⁹ i postępują w cnocie”⁹⁰ oraz prosi Boga, „aby mężnie powstrzymywali się od wszystkiego, co narusza czystość serca (*qua cordis munditia inquinatur*)”⁹¹. Modlitwy te, prosząc o wewnętrzny dar czystości, można traktować zarówno jako prośby do Boga, jak i przypomnienia czy zobowiązania dla człowieka, dotyczące czystości cielesnej, łączącej się nierozłącznie z czystością wewnętrzną⁹². Taka czystość w małżeństwie będzie się wyrażać przez poprawne (a więc osobowe i zgodne z prawdą) rozumienie i przeżywanie

84 Por. KKK 2378; AL 81.

85 Zrozumienie i przyjęcie tej prawdy noszą za sobą wiele ważnych konsekwencji moralnych głównie w dziedzinie niedopuszczalności różnych technik służących zrodzeniu dziecka mimo bezpłodności (np. sztuczna inseminacja, czy sztuczne zapłodnienie heterologiczne lub homologiczne). Jak poucza Magisterium Kościoła: „Dziecko nie jest czymś należnym, ale jest darem. [...] Dziecko nie może być uważane za przedmiot własności, za coś, do czego prowadziłoby uznanie rzekomego «prawa do dziecka». W tej dziedzinie jedynie dziecko posiada prawdziwe prawa: prawo, by «być owocem właściwego aktu miłości małżeńskiej rodziców i jako osoba od chwili swego poczęcia mająca również prawo do szacunku» [Kongregacja Nauki Wiary. *Instrukcja Donum vitae*. II 8]. KKK 2378; zob. KKK 2374–2377.

86 Hadalski analizując wyrażenie „nowe życie”, podkreśla za Janem Pawłem II, że chrzest „dokonując w nas ontologicznej przemiany, zapoczątkowuje jednocześnie nowy stosunek do Boga i ludzi. [...] Chodzi więc w chrzcie o nowy stan i nową egzystencję człowieka i to egzystencję w sensie stałym; o nowy styl bycia i postępowania chrześcijanina [...]”. Hadalski, *Osobotwórczy charakter chrztu...*, dz. cyt., s. 143.

87 Por. OCD 5; 33; 37. W obrzędach chrztu dorosłych w czasie celebracji pierwszego stopnia – przyjęcia kandydata do katechumenatu lub tuż przed celebrowaniem sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego, przy nadaniu imienia, zaznacza się, że nie zawsze trzeba je nadawać. „Niekiedy wystarczy wyjaśnienie chrześcijańskiego znaczenia imienia, które nadali rodzice”. OCWD 88; zob. OCWD 203; 205. Tym stwierdzeniem znowu podkreśla się w życiu dorosłego katechumena rolę jego rodziców w jego egzystencji oraz to, że od nich otrzymał istnienie osobowe.

88 Zob. Paweł VI, Encyklika *Humanae vitae*, Watykan 1968, nr 12; zob. KKK 2366–2371; 2360–2363; 2337–2349. W jednym z punktów *Katechizmu* czytamy: „Każdy ochrzczony jest powołany do czystości. Chrześcijanin «przyoblekł się w Chrystusa» [Ga 3, 27], wzór wszelkiej czystości. Wszyscy wierzący w Chrystusa są powołani do życia w czystości zgodnie z różnymi stanami życia. W chwili chrztu chrześcijanin zobowiązał się do czystego przeżywania swojej uczuciowości”. KKK 2348. „Osoby związane małżeństwem są wezwane do życia w czystości małżeńskiej”. KKK 2349.

89 Nauczanie Kościoła widzi „czystość serca” jako jeden z przejawów „nawrócenia serca”, do którego Jezus wzywał w Kazaniu na Górze. Zob. KKK 2608; OCWD 116.

90 OCWD 374.2.

91 OCWD 375.

92 Magisterium Kościoła definiuje czystość jako „osiągniętą integrację płciowości w osobie, a w konsekwencji wewnętrzną jedność człowieka w jego bycie cielesnym i duchowym”. KKK 2337. I dalej zaznacza, że „jest ona również darem Bożym, łaską, owocem działania Ducha. Duch Święty uzdalnia odnowionego wodą chrztu do naśladowania czystości Chrystusa”. KKK 2345.

ludzkiej płciowości. Ma być ona „włączona w relację osoby do osoby, we wzajemny dar mężczyzny i kobiety, który jest całkowity i nieograniczony w czasie”⁹³ i realizuje płodną miłość małżeńską.

Zadanie przekazywania życia przez wspomnianą „płodną miłość małżeńską” powinno „obejmować [także] wychowanie moralne i formację duchową [dzieci]”⁹⁴. Św. Jan Paweł II zauważa, że jest to pierwszorzędne, niezbywalne prawo i obowiązek rodziców⁹⁵. Zobowiązanie to jest kilkakrotnie wyartykułowane w księgach liturgicznych sakramentu chrztu. Poniżej przedstawiono próbę syntetycznego uporządkowania różnych aspektów tej rodzicielskiej misji wychowawczej, obecnych w obrzędach chrztu.

Ślady zasygnalizowanego tematu można odnaleźć przede wszystkim w liturgii chrztu dzieci. Wiąże się to z faktem, że niemowlętom sakramentu chrztu udziela się „w wierze Kościoła, wyznawanej publicznie [m.in.] przez rodziców”⁹⁶. Z kolei ten fakt rodzi w stosunku do rodziców duże wymagania w bezpośrednim przygotowaniu i uczestnictwie w celebracji sakramentu⁹⁷, jak również zobowiązanie późniejszego wychowania swoich dzieci w tej wierze, w jakiej zostały one ochrzczone⁹⁸. Główne kierunki i akcenty procesu wychowania syntetycznie opisuje Katechizm Kościoła Katolickiego, wymieniając na płaszczyźnie ludzkiej m.in.: wychowanie do wypełniania prawa Bożego przez własny przykład rodziców⁹⁹. W domu rodzinnym dokonuje się kształtowanie cnót i nauka postaw czułości, przebaczenia, szacunku, wierności, bezinteresownej służby, uczenie wyrzeczenia, zdrowego osądu, panowania nad sobą. To dom powinien nauczyć dziecko podporządkowywania wartości materialnych duchowym. Tam powinny nabyć umiejętność korygowania własnych błędów. Rodzice mają zadanie wprowadzać dzieci w odpowiedzialność wspólnotową (społeczną), a także uczyć tego, jak unikać fałszywych ustępstw i poniżania się¹⁰⁰.

O zobowiązaniu wychowawczym wobec dzieci rodzice mogą usłyszeć w trakcie celebracji chrztu. Akcentuje się wówczas przede wszystkim „obowiązek wychowania dzieci w wierze (*illos in fide educandi*)”¹⁰¹. Ten wysiłek rodziców ma zmierzać do tego, by dzieci „stopniowo doprowadzić do poznania planu Bożego w Chrystusie tak, by dzieci te mogły w końcu potwierdzić wiarę, w której zostały ochrzczone”¹⁰². Ważnymi etapami na tej drodze są przygotowanie dzieci do pełnego udziału w Eucharystii oraz do sakramentu bierzmowania¹⁰³, co związane jest z edukacją religijną w szkole i katechezą parafialną.

Wskazówki dotyczące realizacji wychowawczego posłannictwa rodziców chrześcijańskich znajdują się także w a rytuale wtajemniczenia chrześcijańskiego dorosłych. Zapisy dotyczące drogi dojrzewania wiary katechumena mogą podpowiadać rodzicom, w jakich obszarach życia i aktywności

93 KKK 2337. Zob. Jan Paweł II, *Czystość jest wymaganiem miłości*, KTM, s. 171–173; KKK 2338–2347.

94 KKK 2221.

95 Por. FC 36.

96 OCD 2.

97 Por. OCD 5.1–5.3.

98 Por. OCD 3; 5.4–5.5; 7.1; 25. W *Instrukcji Konferencji Biskupów Polski dotyczącej chrztu dzieci* odnajdujemy cały passus zaleceń w związku z duszpasterskim przygotowaniem rodziców do chrztu ich dzieci oraz wychowania ich w wierze. Zob. *Instrukcja duszpasterska Episkopatu o udzielaniu sakramentu chrztu świętego dzieciom* (1975), w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966–1998*, red. Cz. Krakowiak, L. Adamowicz, Lublin 1999, nr 3, s. 21. W późniejszym czasie rodzice będą wspierani w wychowaniu katolickim przez katechezę szkolną i parafialną oraz inne formy duszpasterstwa.

99 KKK 2222.

100 Por. KKK 2223–2224. W szerszy sposób te zobowiązania wychowawcze opisuje św. Jan Paweł II. Zob. FC 37–41.

101 OCD 39; 40; 45; 47 A.4; 47 B.4; 47 C.5; 56; 64; 65; 68; 70 A; 70 C; 216; 217; 223.

102 Tamże, 3.

103 Por. OCD 5.5; KKK 1233.

należy wspierać dzieci¹⁰⁴. Dla przybliżenia tej tezy warto przytoczyć najistotniejsze stwierdzenia rytuału wprowadzające w główne zadania okresu katechumenatu:

„Przez obejmujące wszystkie dziedziny wychowanie chrześcijańskie należy wprowadzić katechumenów w misterium zbawienia, wdroyć w zachowywanie nakazów Ewangelii w sprawowanie świętych obrzędów, w których będą później uczestniczyć, oraz wprowadzić ich w życie wiary, liturgii i miłości ludu Bożego”¹⁰⁵. „Przez ten okres katechumeni słuchają pouczeń, w których przedstawia się im wszechstronnie naukę chrześcijańską, wyjaśnia zasady wiary, kieruje serca ku Bogu, zaprawia do uczestniczenia w misterium liturgii, ożywia działalność apostołską i całe ich życie przepaja się duchem Chrystusa”¹⁰⁶.

W omawianym rytuale znajduje się część dotycząca wtajemniczenia dzieci, które osiągnęły wiek katechizacyjny. W niej rodzice mogą znaleźć odpowiedzi odnoszące się do wychowania w wierze swoich dzieci¹⁰⁷. U kresu inicjacyjnej drogi tych dzieci, tuż przed wypowiedzeniem aktu wyrzeczenia się zła i wyznania wiary, wcześniej mogą to wyznanie złożyć także dorośli obecni w czasie celebracji chrztu, w tym również rodzice. Szafarz poucza wówczas obecnych: „W przyszłości musimy im okazywać więcej pomocy niż dotychczas, przede wszystkim wy, rodzice, którzy zgodziliście się na ich chrzest i bardziej niż inni troszczycie się o ich wychowanie”¹⁰⁸. Zaprezentowane zdanie można potraktować jako rodzaj podsumowania dotyczącego powołania rodziców do troski o wychowanie religijne swoich dzieci. W tym miejscu autorzy dokumentu wskazują rodzicom, że nie mogą się zwalniać z tej troski w momencie, gdy dziecko otrzyma sakrament chrztu świętego lub inny sakrament inicjacji chrześcijańskiej. Na ogół może się im wydawać, że wypełnili swój obowiązek, jednak w istocie powinni im właśnie wtedy „okazywać jeszcze więcej pomocy”¹⁰⁹.

Podsumowanie

Zagadnienia powołania rodziny do budowania wspólnoty przekazywania życia i wychowania dzieci w wierze nie mogą zostać wyczerpująco przeanalizowane w ramach niniejszego artykułu. Celem opracowania było zasygnalizowanie tego, co ukazują księgi obrzędów chrztu dzieci i dorosłych i co pomagają zrozumieć w tej materii. Liturgia oczywiście nie może się sprowadzać jedynie do formy katechezy, ponieważ jest aktualizacją zbawczego działania Boga w Kościele wobec konkretnych osób. Należy jednak podkreślić, iż sposób sprawowania liturgii, wypowiedzania jej tekstów i wykonywania gestów i znaków, głoszenie słowa Bożego, może stać się katechezą, aktem wychowawczym i formacyjnym, jak i prośbą do Boga, aby Jego Duch uzdolnił wiernych w wypełnianiu

104 Ciekawą koncepcję wychowania inicjacyjno-katechetycznego z jego poszczególnymi fazami, za S. Kunowskim, prezentuje J. Tarnowski: zob. J. Tarnowski, *Przez inicjację sakramentalną do spotkania z Bogiem*, „Collectanea Theologica” 1974, z. 4, s. 41–53.

105 OCWD 98.

106 Tamże, 99. Widzimy w obydwu tych tekstach trzy wyraźne obszary wychowania: dogmatyczny – nauka prawd wiary, liturgiczny – wprowadzanie w świadome, czynne i pobożne uczestnictwo w celebrowanych misterium zbawienia w liturgii, i w końcu moralny – świadectwo życia i apostołstwa, realizowanego głównie przez miłość.

107 Zob. OCWD 306–369.

108 Tamże, 351.

109 Interesujący sposób wykorzystania obrzędów katechumenatu w przygotowaniu dzieci do I Komunii św. zaprezentował ks. Stanisław Hartlieb. Zob. S. Hartlieb, *Próba zastosowania skrutyniów w przygotowaniu do I Komunii św.*, „Ateneum Kapłańskie” 1977, t. 88, s. 267–281; Tenże, *Pierwsza Komunia Święta*, Kraków 1996. Ten kierunek potwierdza także *Katechizm Kościoła Katolickiego*: „chrzest dzieci ze swej natury wymaga katechumenatu pochrzcielnego. Nie chodzi tylko o późniejsze nauczanie, lecz także o konieczny rozwój łaski w miarę dorastania osoby”. KKK 1231.

zadań wynikających z udziału w sakramentach. Budzenie i wyostreżenie świadomości tego faktu było jednym z celów tego artykułu.

Powracanie do liturgii chrztu świętego i jego znaczenia dla każdego ochrzczonego wydaje się zawsze aktualnym wezwaniem. Refleksja nad sensem tego sakramentu i zadaniami wynikającymi z niego dla wierzących stanowi o tożsamości wyznawców Chrystusa. Nieznajomość sensu tego sakramentu oznacza nieznajomość chrześcijaństwa (tego, co znaczy być uczniem Chrystusa). Te zadania zmieniają swoją specyfikę w zależności od wieku i stanu, w jakim żyją wierzący, dlatego domagają się stałego do nich dorastania. Temu służą także teksty Liturgii Wigilii Paschalnej, które corocznie wzywają wiernych w czasie najważniejszych dla nich świąt do odnowienia obietnic i zobowiązań własnego chrztu¹¹⁰. Przygotowuje do tego aktu rokrocznie cały okres Wielkiego Postu. Pozostaje zatem mieć nadzieję, że dzięki coraz bardziej świadomemu uczestnictwu wiernych (zwłaszcza rodziców) w liturgii sakramentu chrztu świętego oraz w uroczystym akcie odnowienia go w czasie nocnej liturgii Wielkiej Soboty (Wigilii Paschalnej), będą oni również coraz bardziej stawali się świadomi swojego powołania.

Bibliografia

- Blachnicki F., *Ordo initiationis christianae adulatorum*, „Collectanea Theologica” 1 (1973), s. 51–55.
- Bomba W., *Duszpasterskie aspekty obrzędów chrztu dzieci*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 26 (1973), s. 39–41.
- Bóg, Ojciec Miłosierdzia. Oficjalny dokument Papieskiego Komitetu Obchodów Wielkiego Jubileuszu Roku 2000, Katowice 1998.
- Caspani P., *Rinascere dall'acqua e dallo Spirito. Battesimo e cresima Sacramento dell'iniziazione Cristiana*, Bolonia 2009.
- Cichy S., *Zmiany w księgach liturgicznych po wprowadzeniu nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego*, „Collectanea Theologica” 3 (1985), s. 61–68.
- Czerwik S., *Nowy obrzęd chrztu św. dzieci w świetle historii wtajemniczenia chrześcijańskiego*, w: *Nowe życie w Chrystusie. Materiały z V kursu homiletyczno-katechetycznego dla duchowieństwa odbytego w Akademii Teologii Katolickiej w dniach 2-11 września 1971 r.*, red. S.A. Porębski, Warszawa 1973, s. 29–56.
- Franciszek, *Adhortacja Amoris laetitia*, Rzym 2016.
- Hadalski J., *Osobotwórczy charakter chrztu. Studium teologiczno-liturgiczne*, Kraków 2006.
- Hartlieb S., *Pierwsza Komunia Święta*, Kraków 1996.
- Hartlieb S., *Próba zastosowania skrutyniów w przygotowaniu do I Komunii św.*, „Ateneum Kapłańskie” 88 (1977), s. 267–281.
- Instrukcja duszpasterska Episkopatu o udzielaniu sakramentu chrztu świętego dzieciom* (1975), w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1998*, red. Cz. Krakowiak, L. Adamowicz, Lublin 1999.
- Jan Paweł II, *Adhortacja Familiaris consortio*, Rzym 1981.
- Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae*, Rzym 1995.
- Jan Paweł II, *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Bóg Ojciec*, Kraków-Ząbki 1999.
- Jan Paweł II, *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Teologia małżeństwa*, Kraków 1999.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2012.
- Kodeks Prawa Kanonicznego*, Poznań 2022.
- Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, s. 48–78.
- Krakowiak C., *Katechumenat chrzcielny dorosłych w Kościele posoborowym*, Lublin 2003.

110 Por. OCWD 41.4; 148. Głęboką istotę tych zobowiązań kapłan sprawujący Wigilię Paschalną wypowiada w słowach kolekty: „Boże, [...] wzbudź w Twoim Kościele ducha dziecięctwa, którego otrzymaliśmy na chrzcie świętym, abyśmy, odnowieni na duchu i ciele, służyli Tobie z całkowitym oddaniem”. *Mszał Rzymski dla diecezji polskich. Wydanie drugie, poszerzone*, Poznań 2009, nr 32, s. 171.

- Leon XIV, *Homilia podczas Mszy św. z okazji jubileuszu rodzin, dzieci, dziadków i osób starszych. 1 czerwca – Plac św. Piotra*, „L'Osservatore Romano” 46 (2025) 6, s. 52–54.
- Małaczyński F., *Obrzędy wtajemniczenia chrześcijańskiego dorosłych*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 26 (1973), s. 7–14.
- Mszal Rzymski dla diecezji polskich*. Wydanie drugie, poszerzone, Poznań 2009.
- Nagórny J., *Sakramenty w życiu moralnym chrześcijanina*, Lublin 2011.
- Nowak W., *Zarys liturgii Kościoła domowego*, Olsztyn 2000.
- Obrzędy Chrztu Dzieci. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Wydanie trzecie zmienione i powtórnie poprawione, Katowice 2024.
- Obrzędy sakramentu małżeństwa. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Wydanie trzecie według drugiego wydania wzorcowego, Katowice 2021.
- Ordo Baptismi Parvulorum. Editio typica altera. Rituale Romanum ex decreto Sacrosancti Aecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum*, Vaticano 2021.
- Ordo initiationis christianae adultorum. Editio typica. Rituale Romanum ex decreto Sacrosancti Aecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum*, Città del Vaticano 1972.
- Papieska Rada ds. Rodziny, *Rodzina a ludzka prokreacja*, Watykan 2006.
- Paweł VI, Encyklika *Humanae vitae*, Watykan 1968.
- Pierskała R., *Błogosławieństwo matki*, „Roczniki Teologiczne” 8 (1998), s. 311–319.
- Romaniuk K., *Komentarze do czytań biblijnych w obrzędach sakramentów świętych*, Katowice 2005.
- Słownik łacińsko-polski*, red. K. Kumaniecki, Warszawa 2001.
- Sobeczko H., *Odnowa duszpasterstwa sakramentalnego w oparciu o Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*, w: Sobeczko H., *Servitium liturgiae. Wybór artykułów*, red. E. Mateja, R. Pierskała, M. Worbs, Opole 2004, s. 499–516.
- Tarnowski J., *Przez inicjację sakramentalną do spotkania z Bogiem*, „Collectanea Theologica” 4 (1974), s. 41–53.